

Liczne gniazdowanie rybitwy czarnej *Chlidonias niger* i rybitwy białowąsej *Ch. hybrida* w Dolinie Dolnej Odry w 2013 roku

DOMINIK MARCHOWSKI, ŁUKASZ ŁAWICKI

Siedliskiem lęgowym rybitw z rodzaju *Chlidonias* są głównie bagienne doliny rzek, w mniejszym stopniu jeziora, stawy rybne i zbiorniki zaporowe. Rybitwa czarna *Ch. niger* i białoskrzydła *Ch. leucopterus* preferują nizinne doliny rzek z zalewowymi łąkami, starorzeczami i torfiankami, natomiast rybitwa białowąsa *Ch. hybrida* liczniej zasiedla stawy rybne oraz zbiorniki zaporowe obfitujące w wodną roślinność wynurzoną (Sikora et al. 2007, Ławicki et al. 2011, Ledwoń et al. 2014, Goławski et al. 2015). Transgraniczny obszar Doliny Dolnej Odry jest bardzo ważnym lęgowiskiem rybitwy czarnej w skali Polski i Niemiec oraz kluczowym obszarem lęgowym niemieckiej populacji rybitwy białowąsej i białoskrzydłej (Ławicki et al. 2009, 2010, Dittberner 2014).

W niniejsze notatce opisano wyjątkowo liczne gniazdowanie rybitwy czarnej i białowąsej w Dolinie Dolnej Odry w roku 2013 oraz omówiono czynniki wpływające na liczebność tych gatunków na badanym obszarze.

Liczenia prowadzono w roku 2013 w OSO Dolina Dolnej Odry PLB320003. Obszar badań obejmował dolinę Odry pomiędzy Kostrzynem a Zalewem Szczecińskim (o długości ok. 120 km) wraz z jeziorem Dąbie. Między Kostrzynem a Starą Rudnicą, koryto rzeki jest wzmocnione jedynie kamiennymi ostrogami i nie posiada obwałowań przeciwpowodziowych. Na tym odcinku do Odry przylegają duże kompleksy łąk z licznymi starorzeczami. W ciągu roku teren ten jest często zalewany podczas zimowo-wiosennych i jesiennych wezbrań, natomiast w latach suchych woda utrzymuje się jedynie w starorzeczach. Poniżej Widuchowej rzeka rozwidła się na dwa koryta: Odrę Wschodnią (Regalicę), będącą głównym korytem rzeki i prowadzącą wody do jeziora Dąbie oraz Odrę Zachodnią, biegnącą równolegle do Regalicy i stanowiącą granicę państwa. Położony pomiędzy nimi obszar Międzyodrza jest jednym z największych w Europie Środkowej torfowisk (Ławicki et al. 2009). Jez. Dąbie o powierzchni około 5 600 ha jest płytkim, deltowym zbiornikiem z licznymi zatokami porośniętymi pływającą roślinnością tj. grzybieniami białymi *Nymphaea alba*, grązelami żółtymi *Nuphar lutea* i osoką aloesowatą *Stratiotes aloides*. Dokładny opis obszaru zawierają opracowania Ławickiego et al. (2009, 2010) oraz Marchowskiego i Ławickiego (2014).

Kontrolami objęto całą dolinę, w tym wszystkie znane z lat poprzednich stanowiska rybitw z rodzaju *Chlidonias* oraz odpowiednie siedliska lęgowe tj. starorzecza i zatoki z roślinnością pływającą oraz zalane łąki nadrzeczne. Jezioro Dąbie, Międzyodrza i rozlewiska koło Porzeczka skontrolowano z wody, opływając wszystkie potencjalne miejsca lęgowe, natomiast pozostałą część terenu skontrolowano pieszo, prowadząc obserwacje z dogodnych punktów widokowych. Rozciągnięty w czasie sezon lęgowy rybitw z rodzaju *Chlidonias* w dolnym odcinku Odry oraz doświadczenie autorów z lat poprzednich, umożliwiły wskazanie optymalnego terminu kontroli, przypadającego w pierwszej połowie czerwca.

Fot. 1–2. Kolonia lęgowa rybitwy białowąsej i czarnej. **Fot. 3.** Gniazdo rybitwy białowąsej. **Fot. 4.** Gniazdo rybitwy czarnej. Porzecze, 31.05.2013 (fot. D. Marchowski).
Photo 1–2. Breeding colony of Whiskered Tern and Black Tern. **Photo 3.** Nest of Whiskered Tern. **Photo 4.** Nest of Black Tern. Lower River Odra valley near Porzecze, 31.05.2013

Uzupełniające kontrole wybranych stanowisk lęgowych dostępnych do obserwacji z brzegu prowadzono średnio raz na dekadę od końca maja do początku lipca. Jeśli warunki na to pozwoliły liczone gniazda w kolonii. W przypadku większych kolonii policzone gniazda znakowano nietrwale, by nie policzyć ich ponownie. Liczebność w koloniach, w których prowadzono obserwacje z dystansu, określano na podstawie liczby niepokojących się ptaków. Biorąc pod uwagę, że część osobników przebywała podczas liczenia na żerowiskach poza kolonią, liczbę par w kolonii obliczono mnożąc wartość 0,67 przez liczbę stwierdzonych osobników latających nad kolonią (Bullock & Gomersall 1981).

W roku 2013 w polskiej części Doliny Dolnej Odry stwierdzono gniazdowanie rybitwy czarnej i białowąsej. Lęgi rybitwy czarnej odnotowano w 18 koloniach w łącznej liczbie 257 par, w tym na jez. Dąbie (64 pary w 3 koloniach), Międzyodrze (70 par w 10 koloniach), Kostrzyneckim Rozlewisku (53 pary w 2 koloniach), zalanych łąkach koło Starych Łysogórek (7 par w jednej kolonii) oraz na zalanych łąkach koło Porzecza (63 pary w 2 koloniach). Najważniejszym siedliskiem

rybitwy czarnej były starorzecza (48% populacji), następnie płytkie zatoki porośnięte pływającą roślinnością (27%) i zalewane okresowo łąki (25%). W tym samym roku w niemieckiej części Doliny Dolnej Odry, na starorzeczach w Parku Narodowym „Unteres Odertal” oraz koło Sophienthal i Gross Neuendorf w 7 koloniach odnotowano 238 par (J. Bellebaum, W. Dittberner, H. Haupt, S. Müller – inf. list.). Tym samym w transgranicznym obszarze Dolina Dolnej Odry w roku 2013 gniazdowało 495 par rybitwy czarnej.

Gniazdowanie rybitwy białowąsej stwierdzono na zalanych łąkach pod Porzeczem (fot. 1–4). W dniu 31 maja 2013 r. w kolonii policzono 39 gniazd z jajami oraz 8 gniazd budowanych. Stwierdzono też w niej 8 gniazd zausznika *Podiceps nigricollis*. W pierwszej dekadzie czerwca kolonia ta została zalana, co spowodowało całkowitą stratę wśród gniazdujących tam ptaków. Był to pierwszy przypadek lęgu rybitwy białowąsej po polskiej stronie Doliny Dolnej Odry (Ławicki et al. 2009, 2010).

Rybitwa czarna gniazduje w Dolinie Dolnej Odry corocznie, natomiast rybitwa białowąsa i białoskrzydła przystępują do lęgów wyjątkowo po polskiej stronie doliny, natomiast częściej po stronie niemieckiej (Ławicki et al. 2009, Dittberner 2014). Rybitwa czarna gniazduje w dolnym odcinku Odry regularnie, lecz jej liczebność znacznie fluktuuje w zależności od warunków siedliskowych, np. w 2012 r. przy normalnym stanie wody liczebność na Międzyodrzu wyniosła tylko 32 pary (obs. autorów). Rybitwa białowąsa i białoskrzydła gniazdują natomiast najczęściej podczas wysokiego stanu wody w okresie lęgowym, w związku z zalewaniem nadrzecznych łąk i powstawaniem preferowanych przez te gatunki biotopów (Dittberner 2014). W roku 2013 warunki siedliskowe odpowiednie dla lęgowych mew i rybitw w dolinie Odry zmieniały się dynamicznie. W maju śluzy po stronie niemieckiej były zamknięte, uniemożliwiając tym samym dostęp wody powodziowej na poldery, przez co warunki w Parku Narodowym „Unteres Odertal” były normalne. Po polskiej stronie doliny początek wiosny (kwiecień i początek maja) był typowy, jeśli chodzi o poziom wody. Natomiast po intensywnych opadach w całej zlewni Odry, od maja woda w rzece zaczęła się podnosić, co początkowo wpłynęło na poprawienie warunków do gniazdowania dla rybitw z rodzaju *Chlidonias*. Wzrost poziomu wody okazał się na tyle gwałtowny, że w efekcie doszło do całkowitych strat w lęgach w koloniach pod Porzeczem, Starymi Łysogórkami i na Kostrzyneckim Rozlewisku. Powódź natomiast nie wpłynęła negatywnie na populację gniazdującą na Międzyodrzu i jeziorze Dąbie, gdzie w lipcu obserwowano lotne młode karmione przez rodziców. Na tych stanowiskach kolonie zlokalizowane były na pływającej roślinności, co w pewnym stopniu ochroniło je przed wahaniami poziomu wody. Ponadto fala powodziowa zalewając łąki w południowej części doliny w efekcie nie była już tak wysoka w północnej części Doliny Dolnej Odry.

Lęgi rybitw w dolnym odcinku Odry narażone są na straty z powodu wahaniami poziomu wody, drapieżnictwa ze strony ssaków, a także antropopresję (np. stawianie sieci i pływanie na łodziach motorowych przy koloniach). Skutkuje to bardzo dużą dynamiką liczby par lęgowych oraz silnym zróżnicowaniem sukcesu lęgowego w kolejnych latach (dane autorów). Okres lęgowy z uwagi na ponowne przystępowanie

ptaków do lęgów jest tu bardzo rozciągnięty w czasie, wysiadujące ptaki obserwowano już w trzeciej dekadzie maja, a gniazda z jajami stwierdzano również na początku lipca. W tym samym momencie można więc obserwować już lotne młode i jaja w gniazdach. Z uwagi na to liczbę par lęgowych w całej dolinie najlepiej oceniać w zawężonym okresie czasu podczas kontroli w czerwcu.

Długoterminowe trendy rybitw z rodzaju *Chlidonias* w Polsce, mimo wykorzystywania podobnych siedlisk lęgowych, są mocno odmienne. Bardzo wyraźnie obniżyła liczebność rybitwa czarna, z poziomu 5 000–7 000 par w latach 1980. do 4 000–5 000 par pod koniec lat 1990. (Tomiałojć & Stawarczyk 2003) i jedynie 2000–3000 par w latach 2008–2012 (Chodkiewicz et al. 2015). Oznacza to około 60% spadek liczebności w ostatnich 30 latach, co spełnia kryteria kwalifikacji go do „Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt”, jako gatunek z długoterminowym trendem spadkowym. Rybitwa białowąsa skolonizowała w ostatnich 20 latach większość kraju, a jej populacja wzrosła w tym okresie kilkanaście razy, z około 100 par na początku lat 1990. do 1 200–2 000 par w latach 2008–2012 (Ledwoń et al. 2014, Chodkiewicz et al. 2015). Natomiast liczebność rybitwy białoskrzydłej bardzo silnie fluktuuje, w zależności od poziomu wód w dolinach krajowych rzek oraz wiosennych nalotów ptaków, wahając się w szerokim zakresie od 150 do nawet 12000 par (Ławicki et al. 2011, Chodkiewicz et al. 2015).

Populacja lęgowa rybitwy czarnej w transgranicznym obszarze chronionym Dolina Dolnej Odry w pierwszej dekadzie XXI wieku była szacowana na 220–290 par, z tego 120–140 par po polskiej stronie doliny (ABBO 2001, Ławicki et al. 2009, Dittberner 2014). Dolina Dolnej Odry jest kluczowym obszarem gniazdowania tego gatunku, zarówno w Polsce, jak i w Niemczech, a wysoka liczebność odnotowana w 2013 roku tylko podkreśla znaczenie tego obszaru. W roku tym, w dolnym odcinku Odry gniazdowało około 10% polskiej populacji lęgowej rybitwy czarnej (Chodkiewicz et al. 2015) i około 20% populacji niemieckiej (900–1 000 par; Sudfeldt et al. 2013). Dla rybitwy białowąsej i białoskrzydłej polska część Doliny Dolnej Odry nie odgrywa znaczącej roli, gdyż ich lęgi notowane są tu wyjątkowo. Natomiast w przypadku rybitwy białowąsej, gniazdującej dość regularnie (0–85 par; Dittberner 2014) po niemieckiej stronie doliny Odry, teren ten jest ważną ostoją tego gatunku w Niemczech (59–570 par; Sudfeldt et al. 2013).

W. Mrugowski i P. Siuda policzyli kolonie na jez. Dąbie, a J. Bellebaum, W. Dittberner, H. Haupt i S. Müller udostępniłi dane z niemieckiej części Doliny Dolnej Odry, za co im dziękujemy. M. Ledwońowi dziękujemy za trafne uwagi do tekstu. Prace terenowe w 2013 r. zostały sfinansowane w ramach projektu Interreg IV „Harmonizacja i optymalizacja zarządzania siedliskami i ostojami Natura 2000 w transgranicznym obszarze przyrodniczym Doliny Dolnej Odry”.

Numerous nesting sites of the Black Tern *Chlidonias niger* and Whiskered Tern *Ch. hybrida* in the Lower River Odra valley in 2013. In 2013 257 pairs (18 colonies) of Black Tern and 47 pairs (one colony on waterlogged meadows near Porzecze) of Whiskered Tern were found in the Polish part of the Lower Odra valley. The most important habitats for Black Tern were oxbow lakes (48% of the populations), shallow bays with floating vegetation (27%) and

waterlogged meadows (25%). In the same year, 238 pairs of Black Tern were found to be nesting in the German part of the Lower Odra valley. This means that 495 pairs of Black Tern were recorded in the cross-border area of the Lower Odra valley. The Lower Odra valley is a very important breeding area for Black Tern, both in Poland (about 10% of the national population) and in Germany (about 20% of the national population).

Literatura

- ABBO 2001. Die Vogelwelt von Brandenburg und Berlin. Verlag Natur & Text Rangsdorf.
- Bullock I.D., Gomersall C.H. 1981. The breeding populations of terns in Orkney and Shetland in 1980. *Bird Study* 28: 187–200.
- Chodkiewicz T., Kuczyński L., Sikora A., Chylarecki P., Neubauer G., Ławicki Ł., Stawarczyk T. 2015. Ocena liczebności populacji ptaków lęgowych w Polsce w latach 2008–2012. *Ornis Pol.* 56: 149–189.
- Dittberner W. 2014. Die Vogelwelt des Nationalparks Unteres Odertal. Natur & Text, Rangsdorf.
- Gołowski A., Kasprzykowski Z., Mróz E., Rzępała M., Chmielewski S. 2015. The differences in habitat selection in two sympatric species of eastern Poland: the White-winged Tern (*Chlidonias leucopterus*) and the Black Tern (*Chlidonias niger*). *Wilson Journal of Ornithology* 127: 52–58.
- Ledwoń M., Betleja J., Stawarczyk T., Neubauer G. 2014. The Whiskered Tern *Chlidonias hybrida* expansion in Poland: the role of immigration. *J. Ornithol.* 155: 459–470.
- Ławicki Ł., Guentzel S., Jasiński M., Kajzer Z., Żmihorski M. 2009. Awifauna lęgowa Doliny Dolnej Odry. *Not. Orn.* 50: 268–281.
- Ławicki Ł., Guentzel S., Jasiński M., Kajzer Z., Czeraszewicz R., Oleksiak A., Żmihorski M., Marchowski D. 2010. Dolina Dolnej Odry. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.). *Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce*. OTOP, Marki.
- Ławicki Ł., Niedźwiecki S., Sawicki W., Świętochowski P., Gołowski A., Kasprzykowski Z., Urban M., Wylegała P., Czechowski P., Prange M., Janiszewski T., Menderski S., Lenkiewicz W., Jantarski M. 2011. Liczne gniazdowanie rybitwy białoskrzydłej *Chlidonias leucopterus* w Polsce w roku 2010. *Ornis Pol.* 52: 85–96.
- Marchowski D., Ławicki Ł. 2014. Changes in the numbers of breeding birds in the Lower Odra Valley Landscape Park (NW Poland) between 1995 and 2013. *Vogelwelt* 135: 51–66.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) 2007. *Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Sudfeldt C., Dröschmeister R., Frederking W., Gedeon K., Gerlach B., Grüneberg C., Karthäuser J., Langgemach T., Schuster B., Trautmann S., Wahl J. 2013. *Vögel in Deutschland – 2013*. DDA, BfN, LAG VSW, Münster.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. *Awifauna Polski: rozmieszczenie, liczebność i zmiany*. PTPP „pro Natura”, Wrocław.

Dominik Marchowski, Łukasz Ławicki

Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze
Wąska 13, 71-415 Szczecin
gaja-art@gaja-art.com

